

A Crixus emlékének tiszteletére rendezett gladiátorviadal problémájához

MARÓTI EGON

Spartacus Mutinánál megverte C. Cassius Longinusnak, Gallia Cisalpina helytartójának seregét, majd a Po-síkságról váratlanul visszafordult hádával és dél felé vette útját.¹ Picenumban ismételten győzelmet aratott a 72. év consulai, L. Gellius Publicola és Cn. Cornelius Lantulus Clodianus felett. Ezt követően halotti áldozatot mutatott be az Apuliában, a mons Garganus mellett kelta és germán csapatai élén korábban elesett egykori gladiátor-társa, Crixus emlékének. Erről Florus – kissé általánosítva az egyszeri eseményt², így számol be: *qui (sc. Spartacus) defunctorum quoque proelio ducum funera imperatoris³ celebravit exequiis captivosque circa rogam iussit armis depugnare, quasi plane expiaturus omne praeteritum dedecus, si de gladiatore munerarius fuisset* (II 8,9). – Appianos (b.c. I 117,545) röviden a következőképpen adja elő a dolgot: ὁ δὲ Σπάρτακος τριακοσίου Ῥωμαίων ἀιχμαλώτας ἐναγίσσας Κρίξου⁴

A kutatók régebben merő bosszúvágynak tulajdonították,⁵ megtorlásnak fogták fel Spartacus eljárását.⁶ Az újabb szakirodalomban is több szerző csak megemlíti, esetleg ünnepélyes, méltó halotti ünnepnek, áldozatnak

1 A fordulat okaihoz lásd M. DOI: Why did Spartacus stay in Italia. Tokyo, 1978.

GESZTESI E.: A Spartacus-felkelés leveréséről. Acta Universitatis de Attila Jozsef Nominatae. Acta Antiqua et Archaeologica. Suppl. 6. Szeged. 1987. 33.

2 Vö. VILLE, G.: La gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien. (BEFAR 235.) Rome, 1981. 229. 6. j. a ducum szóhoz

3 Azaz hadvezért megillető, nem pedig császári ("Kaiserlich") mint R. KAMIENIK írja (Die Fechterkämpfe bei der Leichenfeier de Crixus.) Antiquitas 10 (1983) 41.

4 OROSIUS (V 24,3) négyszáz fogoly viadaláról beszél, más összefüggésbe állítva az eseményt: ez VILLE (i. h.) szerint "une version romancée." A másik két beszámoló hihetőbb; vö. újabban STAMPACCHIA, G.: La tradizione della guerra di Spartaco da Sallustio a Orosio. Pisa, 1976. 45–46. A szerző OROSIUS verzióját a keresztény ideológia érvényesülésének tekinti; uo. 48., 50. Ugyancsak APPIANUS közléset fogadja el újabban OROSIUS ellenében J. CHR. DUMONTI (Servus. Rome et l'esclavage sous la République. Roma, 1987. 286. 66. j.). Lásd még M. DOI: i. m. 45. 24. j.

5 "Rachgier": DRUMANN, W.: Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung. IV. Königsherg. 1838. 77. In: DRUMANN, W. – GROEBE, P.: Geschichte ... IV. Leipzig, 1908. 90.

6 "Vergeltung": MOMMSEN, Th.: Geschichte Roms. III. (Berlin, 1922) 80.

minősíti az eljárást, de nem foglalkoznak az indítékokkal.⁷ Van, aki Crixusnak még a nevét sem említi.⁸

Először talán J. Carcopino javasolt megfontolandó magyarázatot Spartacus indítékát illetően, mikor⁹ a Crixus *Munes*-ének bemutatott áldozatnak fogta fel a római foglyokra kényszerített bajvívást. Hasonlóan érti lényegében M. Grant is, aki egyfelől a gladiátorviadal római szokása megcsúfolásának, másfelől a Crixus szelleme kiengesztelésének mondja a halálos végű viadalsorozatot.¹⁰ Ville a *talio* jogi elve érvényesítésének tekinti Spartacus elhatározását.¹¹

Ismeretes, hogy a Mediterraneum környékén élő népek körében általánosan elterjedt szokás volt az elhunyt uralkodók, hadvezérek, előkelő személyek temetésén bemutatott emberáldozat,¹² így az etruszkoknál és a rómaiaknál is, s ezt váltotta fel idővel az egyszerű kivégzés, mészárlás helyett a bajvívás, a gladiátorviadal, amit a rómaiak az etruszoktól vettek át.¹³

Mi készítette azonban Spartacust erre az elhatározásra, miért tartotta ő – illetve a seregének Crixushoz közel álló maradványa – a halotti áldozatnak ezt a módját a leginkább megfelelőnek?

A kérdéssel újabban R. Kamienik foglalkozott ismételtén, így két legtöbb tanulmányában.¹⁴ Kamienik felveti, hogy Spartacus hazájában, Thrákiában is volt hasonló szokás, azonban mégis római analógiákat sorolva¹⁵

7 Így pl. MÜNZER, F.: Spartacus. RE. III. A. (1929.) 1533.; MASKIN, N. A.: Az ókori római története. (Ford.: BORZSÁK ISTVÁN). Bp., 1951. 225.; KOVALJOV, SZ. I. – STAJERMAN, E. M.: Ocserki istorii drevnego Rima. Moskva, 1956. 163.; STAMPACCHIA: i. h.; GÜNTHER, R.: Der Aufstand des Spartacus. Berlin, 1979. 16. DUMONT: i. m. 286.; JÄHNE, A.: Spartacus – Kampf der Sklaven. Berlin, 1986. 130. a rabszolgasereg elszántsága megszilárdításának lélektani célzatát említi.

8 Pl. BENGTON, H.: Grundriss der römischen Geschichte ... München, 1987.

9 In: Histoire Générale. Ed. G. GLOTZ. Histoire romaine. II. 2. Paris, 1950 559.

10 Die Gladiatoren. Stuttgart, 1970. 19.

11 VILLE: i. m. 229. Vö. MARÓTI E.: Rabszolgák az ókori Rómában. Bp., 1969. 154.

12 Vö. POWELL, T.G.E.: The Celts. London, 1958 (= 1963) 153.; LE ROUX, FR. – GUYONVARCH, J.: Les Druides. Ouest-France, 1986. 198. – Ez részben azzal a céllal történt, hogy ezek a túlvilágon, az alvilágban majd az elhunyt szolgálatára álljanak; vö. SCHWENN, FR.: Die Menschenopfer bei den Griechen und Römern. Giessen, 1915. (Berlin, 1966) 59., 62. Erre utal CAESAR B.G. VI. 19.4.

13 Lásd pl. SCHWENN: i. m. 173–174.; WISSOWA, G.: Religion und Kultus der Römer. München, 1912 366.; LAITE, K.: Römische Religionsgeschichte. München, 1960. 155–156.

14 Az Antiquitas 1983. évfolyamában megjelent, a 3. j. id. cikke, illetve ACD 23 (1987.) 31–41. (Beiträge zur Geschichte des Spartacus-Aufstandes. Die Fechtspiele bei der Leichenfeier des Crixus. 34–38.). Előbbi: Studia nad powstaniem Spartakusa. I ublin, 1984. IX. fej. 74–80., 157–160. Korábbi idevágó írásait lásd M.DOI: A Bibliography of Spartacus' Uprising. Tokyo, 1988. nr. 286. 313., 357., 409.

15 Antiquitas. 1983. 44–46. ACD. 1987. 35–37.

arra a következtetésre jut, hogy *am Scheiterhaufen des Crixus werden aber die Gladiatorenspiele nach römischen Sitte veranstaltet*.¹⁶

Azonban egyfelől a római temetkezési szokásokat Spartacus nem ismerhette úgy, mint egy mai történész, filológus. Az ő idejében a gladiátorviadatok különben is inkább már tömegszórakozásként az amphitheatrumokban, nem temetésekben zajlottak le. Másfelől a thrák szokások nem tekinthetők helyénvaló indítéknak a kelta Crixussal kapcsolatban. S ez a *punctum saliens*: Crixus kelta volt¹⁷, tehát a kelta milióból, szokásokból kell kiindulnunk, magyarázatot keresnünk¹⁸. Crixust társai a saját otthoni szokásaik szerint tisztelték meg, társai, akik ismerték, s bizonyára ők maguk szorgalmazták az emberáldozatot elesett vezérük tiszteletére. A temetési illetve az elhunyt emlékére bemutatott emberáldozat ugyanis a keltáknál is megvolt, – ahogy arról Rómában először Caesar számolt be: *Natio est omnis Gallorum admodum deducta religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatuos vovent, administrisque ad ea sacrificia druidibus intuntur, quod pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrabantur ...*¹⁹ (B. G. VI 16,1–3). – Jellemző, hogy Caesar a gallok vallásossága első, tulajdonképpen egyetlen jellemzőjeként ezt említi meg!

Itt lényegében arról van szó, hogy a galliai keltáknál, a Gallusoknál még (a Brit és az Ír szigetek lakóinál még szívósabban) éltek azok az ősi cselekmények, rítusok, amelyek korábban a görögöknél és a rómaiaknál is megvoltak, ám ekkorra már megszűntek, átalakultak, s így érthető ellenérzést keltek²⁰.

Caesar beszámolója, közlése ehhez képest tulajdonképpen még tárgyilagoss, szenttelen²¹. Kortársai és a későbbi szerzők már ellenségesebb hangnemben írnak. Így pl. először Cicero: *quis enim ignorat eos (sc. Gallos) usque ad hanc diem retinere illam immanem et barbaram consuetudinem hominum*

---

16 Antiquitas. i. h. 42.,vö. 44.

17 Lásd SALLUSTIUS: Hist. (g. (M.)) III. 96. D 3. ... Crixo et gentis eiusdem Gallis ... OROSIUS V. 24.1.: ducibus Crixo et Oenomao Gallis. Vö. MÜNZER. F.: Crixus. RE IV. (1901) 1724–27., nr. 2. DUMONT: i. m. 272. 591. j.: 280. 634. j.: 282. 646. j.

18 Amint ezt már korábban gondoltuk: Antik Tanulmányok 24 (1977) 271. Az analognak tűnő jelenségek magyarázata gyakran az, hogy a római és görög szerzők más népek szokásait általában a maguk viszonyainak megfelelően írják le illetve értelmezik.

19 B.G. VI. 16.1–3. Vö. PLINIUS: N.H. XXX. 13. ... hominem occidere religiosissimum erat ...

20 Vö. pl. POWELL: i. m. 153.; LE ROUX–GUYONVARCH: i. m. 198.

21 Ő még religio-t említ, a későbbi szerzők már jobhára inkább superstitio-t; így pl. TACTUS: Ann. XIV. 30.3: saevis superstitionibus. AURELIUS VICTOR: Caes. 4.2: famosae superstitiones.

*immolandarum*²². A druidák véres emberáldozatai még Augustus korában is folytak, amint ezt a halikarnassosi Dionysios (I. 38.) tanúsítja: καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεταί – bár Strabón már eltörlésükről beszél.²³ Plinius ugyanezt Tiberius uralkodásának idejére teszi (N.H. XXX 13). Suetonius szerint azonban ezek gyökere kiírtása csak Claudius idejében történt meg: *Druidarum religiones apud Gallos dirae immanitatis et tantum civibus sub Augusto interdictum penitus abolevit*²⁴.

Caesartól azt is megtudjuk, hogy az emberáldozatra különösen alkalmasnak tartották a gonosztevőket²⁵, de az elhunyt királyok, előkelőségek szolgáit és clienseit is (uo. 19,4). Megtörtént azonban hadifoglyok feláldozása, lemészárlása is.²⁶ Sőt, kelta források alapján az is megállapítást nyert, hogy jelentős személyek, hősök temetésén, emléküik tisztelésére párvialokat is rendeztek – mégpedig lényegében azon meggondolás alapján, amit Caesar mond: *quod pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse aliter deonum immortalium numen placari arbitrantur*²⁷. A temetési játék, párvial (*cluichi caintearech* a kelták számára tehát bevett szokás volt. Ez a magyarázata pl. annak is, hogy miért vettek részt önként, lelkesen Carthago Nova-ban azon az áldozati viadalon, amit Scipio 206-ban rendezett apja és nagyapja emlékére²⁸.

A fentiek alapján úgy véljük, hogy a harcban elesett kelta Crixus tisztelésére rendezett véres halotti áldozatbemutatás a hazai kelta szokásokhoz, hagyományokhoz kapcsolódott. Ahhoz, hogy az öldöklést gladiátorviadal formájában bonyolították le, ahhoz az is hozzájárult, hogy mind a szertartást elrendelő Spartacus, mind az áldozattal megtisztelt Crixus gladiátorként fogott fegyvert a maga és társai szabadságának visszaszerzésére. Azzal ugyancsak tisztában lehettek, mennyivel kegyetlenebb dolog, ha egymást

22 Pro Font. 31., a 69. évben. Vö. később POMPONIIUS MELI III. 2: Gentes superbae, superstitiones, aliquando etiam immanes adeo, ut hominem optimam et gratissimam diis victimam caederent. Manent vestigia feritatis iam aboliatae ... SOLINUS 21: ... detestabili sacrorum ritu, iniuria religionis, humanis litant hostiis.

23 Geogr. IV. 4,5. 198.

24 SUETONIUS Claud. 25,5., Vö. AURELIUS VICTOR: Caes. 4,2: compressa per eum (sc. Claudium) per Galliam Drysadarum famosae superstitiones.

25 Uo. 26,5: supplicia eorum, qui aut in latronicio aut aliqua noxii sunt comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrabantur. Ennek magyarázata – POWELL: i. m. 154. szerint – az, hogy ezek átestek a rituális sérthetlenség kötetlenségén. – Persze az említett kategória hiánya nem okozhatott fennakadást: sed cum eius generis copie deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt – folytatja CAESAR.

26 Lásd KENDRICK, T. D.: The Druids. A Study in celtic prehistory. London. 1927. (1966) 122.; LE ROUX–GUYONVARCH: i. m. 197. Vö. TACITUS Ann. XIV. 30,3: nam cruore captivo adolere aras ... fas habebant.

27 VI. 16,3. Vö. LE ROUX–GUYONVARCH: uo.

28 Lásd LIVIUS: XXVIII. 21. előadását; természetesen a római szerző szokás szerint a maga számára kézenfekvő magyarázatot adja a tények kellő ismerete hiányában.

kell leöldösniök a foglyaiknak, mintha egyszerűen lemészárolták volna őket. Azt pedig nem lehet tudni, hogy a rabszolgák hadifoglyoknak, vagy pedig közönséges gonosztevőknek tekintették-e az elfogott rómaiakat.